

voorgeschiedenis van de republiek der Zuid-Molukken al veel gepubliceerd, maar die documentatie is nogal verspreid en gemakkelijk aan te vullen met hetgeen in ARA-archieven als die inzake de Indische algemene secretarie en rapportage Indonesië voorhanden is.

C. Fasseur

H. Coumou, *Sociale pedagogiek in Nederland 1900-1950* (Dissertatie Leiden 1998, Ontwikkeling opvoeding onderwijs; Leiden: DSWO press, 1998, 231 blz., ISBN 90 6695 138 9).

In 1949 werd in het Academisch statuut voor het eerst als afzonderlijke studierichting de pedagogiek opgenomen. Het onderdeel daarvan dat zich richtte op de opgroeiende jeugd kreeg in de praktijk de benaming 'sociale pedagogiek'. Die term bestond al meer dan een eeuw. In zijn proefschrift gaat Coumou na, wat men daar in de Nederlandstalige literatuur tot plusminus 1950 eigenlijk onder verstond. Een zekere vaagheid heeft het begrip 'sociale pedagogiek' van het begin af aan gehad. Immers, zulke diverse terreinen en thema's als de verhouding tussen individu en gemeenschap, opvoeding tot staatsburgerschap, de pedagogische taak van de school, de relatie tussen sociale pedagogiek en sociaal werk en heel algemeen het overdragen van waarden en normen in het belang van een geordende samenleving werden er in de wandeling mee aangeduid.

Coumou hanteert geen afgebakende definitie van zijn onderwerp. Hij gaat er vanuit dat sociale pedagogiek dat is, wat iedereen die erover heeft geschreven sociale pedagogiek noemt. De voornaamste ideeën daarover stamden uit Duitsland. Maar vanaf de eeuwwisseling werd er ook door Nederlandse pedagogen enthousiast over geschreven. Moet het in de opvoeding gaan om de ontwikkeling van de persoon als individu? Of is het individu ondergeschikt aan de gemeenschap waar het toe behoort, en moet het kind als een sociaal wezen beschouwd worden, dat door die gemeenschap en voor die gemeenschap gevormd moet worden, zoals bijvoorbeeld de katholiek Lamers voorstaat? Is sociale pedagogiek identiek aan 'staats-opvoeding' zoals veel protestantse pedagogen als Bavinck en Kohnstamm menen? Zij staan daar afwijzend tegenover. Voor hen dient de opvoeding uit te gaan van 'de ouders of van particulieren', niet van de staat. Sociaal-pedagogen vinden daarentegen dat de kosteloze, neutrale staats-school de beste plaats is voor opvoeding: "de school aan de ouders' is eene anti-sociale leuze. Men zou ... de beunhazerij en het onverstand in de hand werken, als men aan de ouders medezeggenschap gaf in vragen, waar zij geen verstand van hebben'.

Coumou vat de vaak betrekkelijk verwarde debatten kort en helder samen, en onderscheidt naast aperte voor- en tegenstanders van sociale pedagogiek ook een aantal pedagogen dat sociale en individuele pedagogiek wil combineren. Hij noemt onder anderen de gereformeerde hoogleraar theologie Herman Bavinck. Die hoopte op een synthese: 'individu en gemeenschap ... zijn correlata, staan in wisselwerking, oefenen beide invloed op elkaar uit'.

Al meteen in het begin van zijn dissertatie maakt Coumou duidelijk dat het hem gaat om een geschiedenis van begrippen en niet om 'zaken'. Daarom schrijft hij niet over wat mensen gedaan hebben, maar gaat na wat ze hebben geschreven. Voor veruit de meeste pedagogen was de sociale pedagogiek niet meer dan een onderdeel van het geheel van de pedagogiek. Coumou maakt in het tweede deel van het boek veel werk van twee pedagogen, die in de jaren twintig en dertig van de sociale pedagogiek hun hoofdrichting gemaakt hebben: Jacob Kohlbrugge en Carl Mennicke. Beiden zijn ze in de vergetelheid geraakt, en een beetje begrijpelijk wordt dat wel. Sociale pedagogiek stelde tot de Tweede Wereldoorlog in de praktijk nog niet veel voor.

Hoewel Coumou dit tweede deel als de fase van de opbouw aanduidt, zou de werkelijke bloei van de sociale pedagogiek pas in de jaren zestig beginnen.

Praktische sociologie, heette het hoofdwerk in zeven delen van Kohlbrugge (1865-1941), hoogleraar in de etnologie in Utrecht. Jacob Kohlbrugge was geboren in Duitsland als kleinzoon van de bekende theoloog Kohlbrugge. Aanvankelijk streefde hij een carrière in het leger na, maar dat mislukte en hij besloot arts te worden. Hij studeert in Utrecht en Amsterdam. In 1892 vertrekt hij naar Indië, acht jaar later keert hij terug en wordt privaatchoort in de leer der klimaten en der tropische ziekten. Een jaar later zet hij op Java een ziekenhuis op. Daarnaast publiceert hij over anatomie, antropologie, embryologie en bacteriologie. In 1913 krijgt hij een hoogleraarschap in Utrecht, als etnoloog. Wie in die tijd geograaf wilde worden, moest ook sociologie volgen. Vanaf 1925 stort Kohlbrugge zich met grote dadendrang op die taak. In zes jaar tijd verschijnen maar liefst acht delen over sociale noden — zoals hij de sociologie opvat. Volksontwikkeling en jeugdwerk, kinderverzorging, kindbescherming, armenzorg, woningopzicht, tbc-huisbezoek: dat zijn de zaken die hij uitvoerig beschrijft. Drie van de zeven delen van de *Praktische sociologie* zijn in het bijzonder gewijd aan 'den wordenden mensch'. Het is dan ook geen wonder dat de katholieke pedagoog Rombouts hem in 1928 beschrijft als een echte pedagoog. Kohlbrugge protesteert daar tegen, hij laat Rombouts weten: 'ik heb geen specialiteit voor pedagogie, ik heb zelfs nimmer een boek over pedagogie geschreven'. Kohlbrugge bewerkstelligde met zijn geschriften dat 'sociale opvoeding' en 'sociaal werk' in sterke mate met elkaar werden geassocieerd. Sociologen wezen zijn werk als onwetenschappelijk en dilettantisch van de hand, en in elk geval als onsociologisch: 'het is meer een boek over maatschappelijke *opvoedkunde*'.

De tweede held van Coumou is Carl Mennicke (1887-1959). Hij was in Elberfeld, Duitsland geboren als zoon van een kleine kruidenier. Wegens grote begaafdheid werd hij in staat gesteld om te studeren, theologie en filosofie. In de Eerste Wereldoorlog doet hij dienst als hospitaalsoldaat. Dat brengt hem in contact met het industrieproletariaat, en in 1918 gaat hij werken in de Soziale Arbeitsgemeinschaft Berlin-Ost. Door met studenten en academici in een arbeiderswijk te gaan wonen hoopte de stichter, Siegmund-Schultze, 'die immer bedrohlichere Kluft zwischen Bürgern und Arbeitern, zwischen Gebildeten, Besitzenden und Proletarien zu überbrücken'. Mennicke wordt religieus-socialist, richt een eigen kring op, gaat doceren en raakt bekend. In 1930 gaat hij naar het Staatliche berufspädagogische Institut in Frankfurt als docent pedagogiek. In 1933 wordt hij op nonactief gesteld, al wordt bij Coumou niet helemaal duidelijk om welke reden. Mennicke vertrekt naar Nederland, waar hij in 1935 leider wordt van de Internationale school voor wijsbegeerte in Leusden. In 1937 publiceert hij *Sociale paedagogie, grondslagen, vormen en middelen der gemeenschapsopvoeding*. Hij overleeft de oorlog, hoewel hij een tijdlang als 'Gegner des Nationalsozialismus' gevangen zit. In 1946 gaat hij verder op de Internationale school voor wijsbegeerte, en doceert hij ook nog, onder meer aan de Academie voor lichamelijke opvoeding in Amsterdam.

Sociale pedagogiek raakte in de jaren vijftig ingeburgerd. Het vak werd gedoceerd aan hogescholen en universiteiten, en het maatschappelijk werk werd op steeds ruimere schaal gesubsidieerd. Voorzover dat op te maken valt uit deze studie, is dat aan Kohlbrugge en vooral aan Mennicke te danken geweest. Hoe dat in de praktijk gegaan is, wordt niet helemaal duidelijk, en dat is een gevolg van de beperkingen die Coumou zichzelf heeft opgelegd: hij wilde de geschiedenis van het concept sociale pedagogiek beschrijven, niet de geschiedenis van de praktijk. Wat in dit boek, zo vol van opinies en opvattingen, ontbreekt, is een conclusie met de opinie van de schrijver zelf. Wat hebben al deze debatten over sociale pedagogiek betekend, en waar hebben ze toe geleid? Daar moet dan een volgende studie maar over gaan.